

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМОВ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН ЩОДО СПЕЦІАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Кирєєва І. В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності

факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0001-5447-4314

Стаття присвячена дослідженню умов припинення права громадян щодо спеціального використання природних об'єктів. Оскільки в законодавстві не знаходять свого прямого визначення умови припинення права спеціального природокористування, в статті розглянуті положення природоресурсних законів, які встановлюють певні вимоги, що уможлиблює як існування самого права спеціального природокористування, так і його припинення. На підставі аналізу вказаних положень встановлено, що умови припинення права спеціального природокористування розміщені не в окремій статті, а випливають із загального змісту нормативно-правового регулювання виникнення, реалізації та безпосередньо припинення права природокористування. Зроблено висновок, що значення умов припинення права спеціального природокористування в механізмі припинення права природокористування полягає в установленні фактів, що роблять можливим припинення відносин спеціального природокористування за певних підстав та у визначеному законом порядку. На підставі аналізу чинного природоресурсного законодавства здійснено класифікацію умов припинення права громадян щодо спеціального використання природних об'єктів. У статті надано визначення умов припинення права громадян щодо спеціального використання природних об'єктів як установлених законодавством вимог, що пред'являються до всіх правоприпиняючих юридичних фактів, та спеціальних вимог до кожного окремого юридичного факту як матеріально-правової, так і процесуально-правової основи припинення суб'єктивних прав громадян на природні об'єкти, а також загальні для всіх та спеціальні для конкретних випадків законодавчих вимог до громадян та конкретних природних об'єктів, недодержання яких унеможлиблює припинення відповідного суб'єктивного права спеціального використання природних об'єктів.

Ключові слова: природокористування, спеціальне природокористування, припинення права природокористування, умови припинення права природокористування, класифікація умов припинення права природокористування.

Постановка проблеми. Норми чинного природоресурсного законодавства в процесі здійснення правової регламентації припинення права природокористування зазвичай охоплюють лише питання, пов'язані з підставами та порядком припинення відповідних різновидів права природокористування. Зокрема, ст. 55 Водного кодексу України [1] «Підстави для припинення права спеціального водокористування» містить перелік підстав, за якими припинення цього права здійснює орган, що видав дозвіл на спеціальне водокористування, шляхом анулювання відповідного дозволу, а також перелік підстав, за наявності яких орган, що видав дозвіл на спеціальне водокористування, звертається до адміністративного суду з позовом про застосування заходу реагування у виді анулювання дозволу. Стосовно припинення права надрокористування ст. 26 Кодексу України про надра також визначає підстави припинення права надрокористування, в тому числі й у судовому порядку [2]. Подібну структуру мають й інші норми природоресурсних законів, що регулюють припинення відповідних видів спеціального природокористування. Таким чином варто зазначити, що в законодавстві не знаходять свого прямого визначення умови припинення права спеціального природокористування.

Дослідження проблеми умов припинення права спеціального використання природних об'єктів в юридичній літературі не можна вважати достатнім. Лише окремі дослідження, наприклад, О.С. Харченко [3, с. 44–68] в роботі, присвяченій припиненню права власності, освітлював окремі моменти, що стосуються умов та порядку припинення права власності за окремими підставами. І.Я. Головня

в процесі освітлення відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з метою суспільної необхідності як підстави припинення права власності також звертає увагу на певні умови такого відчуження [4]. Окремі моменти, пов'язані з умовами припинення природокористування, були розглянуті в дослідженнях В.М. Комарницького [5], Н.Р. Кобецької [6] та інших авторів. Разом із тим у правовій літературі відсутні спеціальні дослідження, присвячені умовам припинення права спеціального природокористування.

Мета статті – з'ясувати значення умов припинення права спеціального природокористування в механізмі припинення права природокористування, а також визначити їх поняття та види.

Виклад основного матеріалу. В етимологічному розумінні поняття «умова» розглядається в кількох значеннях, у тому числі як необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [7, с. 632–633]. Іноді під умовою припинення права приватної власності на земельну ділянку розуміють загальні законодавчі вимоги до всіх юридичних фактів у земельному праві та спеціальні вимоги до кожного окремого юридичного факту як елемента юридичного складу – підстави припинення права власності на земельну ділянку, а також загальні для всіх та спеціальні для конкретних випадків законодавчі вимоги до суб'єктів та загального об'єкта (земельної ділянки) правовідносин припинення права приватної власності на земельну ділянку, недодержання яких, встановлене у визначений законом спосіб, унеможливорює припинення права приватної власності на земельну ділянку [8, с. 3]. Цікавим постає питання щодо можливості застосування основних положень цього визначення до прав громадян щодо спеціального використання інших природних об'єктів. Які особливості умов припинення прав громадян щодо використання природних об'єктів?

Вочевидь, умови припинення прав громадян на природні об'єкти, в тому числі спеціального природокористування, також передбачають певну сукупність загальних та спеціальних вимог.

Видається, що умови припинення прав громадян щодо використання природних об'єктів можна поділити на загальні (основні) та спеціальні.

Загальними умовами можна вважати ті, що уможливорює застосування припинення прав громадян щодо використання природних об'єктів безвідносно до конкретних підстав такого припинення.

Основною умовою припинення будь-якого права варто вважати його фактичне існування, оскільки жодне право не може бути припинено, якщо воно не виникло. Виникнення права спеціального природокористування зазвичай пов'язане з реалізацією низки юридичних фактів, кінцевим підсумком якого є отримання правопосвідчуючих документів на здійснення відповідного різновиду спеціального природокористування. Правопосвідчуючі документи на здійснення відповідного різновиду спеціального природокористування мають різноманітну форму, зокрема, дозвіл на спеціальне водокористування (ст. 49 Водного кодексу України), лісорубний квиток або лісовий квиток (ст. 69 Лісового кодексу України [9]), державний акт на право постійного користування земельною ділянкою (ст. 125 Земельного кодексу України [10]), договір оренди земельної ділянки (ст. 93 Земельного кодексу України) тощо. Дозвіл на здійснення права спеціального природокористування може охоплювати цілу низку документів. Зокрема, Кодекс України про надра у ст. 16 передбачає необхідність отримання спеціального дозволу згідно з нормою статті. Спеціальні дозволи на користування надрами надаються переможцям аукціонів, крім випадків, визначених Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, або Радою міністрів Автономної Республіки Крим щодо розробки родовищ корисних копалин місцевого значення на території Автономної Республіки Крим. Надання спеціальних дозволів на користування надрами, крім випадків користування надрами на умовах угод про розподіл продукції, здійснюється після попереднього погодження з відповідною радою питання про надання земельної ділянки для зазначених потреб, крім випадків, коли в наданні земельної ділянки немає потреби. Ст. 17 Кодексу України про надра також як необхідний документ для здійснення значної кількості видів надрокористування передбачає отримання гірничих відводів, що надаються для здійснення розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення, будівництва і експлуатації підземних споруд та інших цілей, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин – центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, а місцевого значення – відповідно, обласними та відповідного їх рівня радами і підлягають реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці. Таким чином, здійснення надрокористування (у тому числі видобування корисних копалин, будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод; створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.)) може відбуватися на підставі

отримання як спеціального дозволу, так і гірничого відводу, а також правопосвідчуючих документів на користування необхідно для здійснення надрокористування земельною ділянкою.

Слід погодитися з думкою В.М. Комарницького, що, незважаючи на різноманіття дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, вони мають єдині ознаки: констатують визнання державою необхідності відповідної діяльності, її легітимності; впливають на правосуб'єктність осіб, що отримала відповідні дозвільні документи; є передумовою виникнення права природокористування; установлюють умови природокористування з урахуванням особливостей певної діяльності [5, с. 197]. Разом із цим доцільно зауважити, що щодо припинення права спеціального природокористування значення має саме існування природокористування в розумінні його документального посвідчення, адже суб'єкт може й не приступити до фактичних дій, пов'язаних із користуванням відповідним природним ресурсом. Це в певних випадках може слугувати підставою для припинення права спеціального природокористування, наприклад, передбачений як підстава припинення права надрокористування п. 6 статі 26 Кодексу України про надра випадок: «Якщо користувач без поважних причин протягом двох років, а для нафтогазоперспективних площ та родовищ нафти та газу – 180 календарних днів не приступив до користування надрами». Таким чином, припинення природокористування є можливим за умови наявності в особи статусу суб'єкта відповідного виду природокористування, що знаходить підтвердження у відповідній правовій формі – документально оформленого згідно з вимогами чинного законодавства посвідчення права спеціального природокористування.

Окрім цього, можна виокремити інші загальні умови припинення права громадян щодо спеціального використання природних об'єктів.

По-перше, умови, що стосуються підстав та порядку припинення цього суб'єктивного права на природний об'єкт, зокрема, підстава припинення права використання природних об'єктів має бути закріплена в законі та бути реалізованою в реальній дійсності шляхом додержання встановленої законодавством процедури припинення цього права. Видається, що підстави припинення відповідних прав є одними із засад використання природних ресурсів, які згідно з нормами Конституції (п. 5 ст. 92) мають бути встановлені виключно законами України. Тому норми підзаконних нормативно-правових актів, що передбачають узагальнені формулювання обставин, з якими вони пов'язують анулювання (скасування) дозволів на здійснення видів використання природних об'єктів, варто вважати не відповідними нормам Основного Закону.

По-друге, загальними умовами припинення права громадян щодо спеціального використання природних об'єктів є такі, що стосуються суб'єктного складу учасників правовідносин залежно від того, хто є ініціатором припинення названого права. Якщо ним є громадянин (носій відповідного суб'єктивного права на природний об'єкт), це його правоздатність та дієздатність. Причому мають бути на увазі як загальна цивільна правоздатність та дієздатність, так і здатність вчиняти певні дії щодо реалізації прав на відповідний природний ресурс як повноважного суб'єкта такого природокористування. Ця умова тісно переплітається з умовою фактичної наявності відповідного права спеціального природокористування. Зокрема, ст. 51 Водного кодексу України [1] прямо передбачає заборону передачі орендарем права на оренду водного об'єкта іншим суб'єктам господарювання. Тобто під час передачі орендарем водного об'єкта в так звану «суборенду» іншому суб'єкту право оренди в останнього не виникає та, відповідно, він не може бути суб'єктом, який повноважний приймати рішення про припинення орендних відносин.

Якщо ініціатива на припинення прав виходить зовні, тобто від інших осіб, необхідною умовою припинення відносин спеціального природокористування є їх компетенція стосовно вирішення цього питання. Здебільшого за підстав, що мають безумовний характер та зазвичай не пов'язані зі спірним питанням, компетентним суб'єктом припинення відносин спеціального природокористування, в тому числі як суб'єкта засвідчення добровільної відмови природокористувача від подальшої реалізації своїх повноважень щодо природного об'єкта, є орган, що видав дозвіл на спеціальне природокористування, який анулює його у разі наявності відповідних передбачених законом підстав. Якщо йдеться про необхідність встановлення певних фактів, що мають значення для припинення права спеціального природокористування, орган, що видав дозвіл на спеціальне природокористування, звертається до адміністративного суду з позовом про застосування заходу реагування у виді анулювання дозволу.

По-третє, умови, які пред'являються до природних об'єктів (об'єктів суб'єктивних прав, що можуть бути припинені), а саме: їх індивідуалізація, тобто визначеність об'єктів природи в натурі (на місцевості) та закріплення меж у відповідному правопосвідчувальному документі; приналежність цього природного об'єкта конкретному суб'єкту на певному правовому титулі; оформлення права на цей індивідуально визначений природний об'єкт у той спосіб та правову форму, що відповідає правовому титулу, на якому природний об'єкт закріплено за громадянином.

Спеціальні умови включають ті вимоги, які залежать від конкретного природного об'єкта, різновиду спеціального використання природних об'єктів та визначеної законом підстави припинення відповідного суб'єктивного права на природний об'єкт.

Специфіка умов припинення права громадян щодо спеціального використання природних об'єктів зумовлена як неоднорідністю прав громадян щодо використання природних об'єктів (постійне, тимчасове, орендне), так і неоднорідністю самих природних об'єктів, особливості яких впливають і на умови припинення названих прав. Враховуючи різноманіття прав громадян щодо використання природних об'єктів, можна виділити:

1) умови припинення постійного використання природних об'єктів (наприклад, наявність акта на право постійного користування природним об'єктом);

2) умови припинення тимчасового використання природних об'єктів (зокрема, наявність дозволу (спеціального документа чи документів), що підтверджує право спеціального тимчасового використання природних об'єктів; анулювання чи скасування дозволів на здійснення використання природних об'єктів має відбуватися в межах компетенції відповідних органів та їх посадових чи службових осіб тощо);

3) умови припинення права орендного використання природних об'єктів (наявність договору оренди, в тому числі відповідність встановленим вимогам, що забезпечує його дійсність; якщо припинення відбувається на підставі одностороннього розірвання договору оренди, то визначеність можливості одностороннього розірвання договору оренди та умов такого розірвання тощо).

Висновки. З урахуванням викладеного можна зробити висновки про те, що значення умов припинення права спеціального природокористування в механізмі припинення права природокористування полягає в установленні фактів, що роблять можливим припинення відносин спеціального природокористування за певних підстав та у визначеному законом порядку. Умови припинення права спеціального природокористування розміщені не в окремій статті, а впливають із загального змісту нормативно-правового регулювання виникнення, реалізації та безпосередньо припинення права природокористування.

Отже, з урахуванням певних особливостей прав громадян щодо використання природних об'єктів можна визначити, що умови припинення права громадян щодо спеціального використання природних об'єктів – це встановлені законодавством вимоги, що пред'являються до всіх правоприпиняючих юридичних фактів, та спеціальні вимоги до кожного окремого юридичного факту як матеріально-правової, так і процесуально-правової основи припинення суб'єктивних прав громадян на природні об'єкти, а також загальні для всіх та спеціальні для конкретних випадків законодавчі вимоги до громадян та конкретних природних об'єктів, недодержання яких унеможлиблює припинення відповідного суб'єктивного права спеціального використання природних об'єктів.

Подальшого дослідження потребує специфіка умов припинення конкретних видів права спеціального природокористування за окремими підставами чи хоча б за окремими групами підстав.

Kyrieieva I. General characteristics of the conditions of terminating the right of citizens to special use of natural objects

The article is focused on the research of the conditions of terminating the right of citizens to special use of natural objects. Since the legislation does not have the direct definition of the termination of the right of special exploitation of natural resources, the author of the article has studied the provisions of natural resource laws, which establish certain requirements that make it possible both the existence of the right of special exploitation of natural resources and its termination. On the basis of the analysis of the mentioned provisions, the author has established that the conditions for termination of the right of special exploitation of natural resources are not set out in a separate Article, but proceed from the general content of the normative and legal regulation of the emergence, implementation and direct termination of the right to exploit natural resources. It has been concluded that the significance of the conditions for terminating the right of special exploitation of natural resources within the mechanism of terminating the right to exploit natural resources is to establish the facts that make it possible to terminate relations of special exploitation of natural resources in certain reasons and in the manner prescribed by the law. On the basis of the analysis of the current natural resources law, the author has classified the conditions for the termination of the right of citizens to special use of natural objects. The author of the article has defined the conditions for terminating the right of citizens to special use of natural objects as the requirements established by the legislation for all law-abiding legal facts, and special requirements to each individual legal fact of both material and procedural basis of the termination of subjective rights of citizens to natural objects, as well as general for all and special for specific cases of legislative requirements to citizens and specific natural objects, the non-observance of which makes it impossible to terminate the corresponding subjective right of special use of natural objects.

Key words: exploitation of natural resources, special exploitation of natural resources, termination of the right to exploit natural resources, conditions for the termination of the right to exploit natural resources, classification of conditions for the termination of the right to exploit natural resources.

Література:

1. Водний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
2. Кодекс України про надра. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.
3. Харченко О.С. Підстави припинення права власності : монографія. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. 174 с.
4. Головня І.Я. Відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з метою суспільної необхідності як підстави припинення права власності. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.50/part_1/19.pdf (дата звернення: 03.04.2021)
5. Комарницький В.М. Дозволи на спеціальне використання природних ресурсів: зміст і значення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 194–198.
6. Кобецька Н.Р. Договори використання природних ресурсів у системі договірного регулювання екологічних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 220–225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2015_1_54 (дата звернення: 04.04.2021)
7. Новий словник української мови у 4-х томах. Т. 4. Київ : Вид-во АКОНІТ, 2000. 944 с.
8. Єлісеєва О.В. Припинення права приватної власності на земельну ділянку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2006. 20 с.
9. Лісовий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.
10. Земельний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27.